

LUTFULLAH HALİMÎ'NİN FARŞÇA-TÜRKÇE MANZUM SÖZLÜĞÜ: TUHFE-İ MUKADDİMETÜ'L-LUGA

Irmak KAÇAR¹

Özet

15. yüzyılın önemli müellif ve mütercimlerinden biri olan Lutfullah Halîmî; Amasyada doğup büyümüş, Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid devirlerinde çeşitli kadılıklarda görev yapmıştır. Türkçe, Farsça ve Arapçayı çok iyi bilen Halîmî miras, hukuk, tıp, edebiyat gibi konulara da hakim bir âlim ve bu dillerde sözlük yazacak kadar iyi bir dilcidir. En önemli eseri, Bahrü'l-Garâib adlı manzum sözlüğünü açıklamak amacıyla yazdığı ve Lugat-ı Halîmî olarak bilinen Farsça-Türkçe sözlüğüdür. Hazırladığı diğer sözlüklerden biri de aruz vezniyle yazdığı Türkçe-Farsça manzum Tuhfe-i Mukaddimetü'l-Luga adlı sözlüktür. 60 beyitten oluşan eserde yaklaşık 236 Farsça kelimenin Türkçe karşılığı verilmektedir. Bu kelimeler daha çok gündelik dilde kullanılan isim ve fiillerden oluşmaktadır. Eserin bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi Numara 977/7'de 76b-78b yaprakları arasında bulunmaktadır. Bu çalışmada, Lutfullah Halîmî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilip dilciliğine kısaca değinildikten sonra Tuhfe-i Mukaddimetü'l-Luga'nın metni transkripsiyonlu olarak verilecektir. Ayrıca bu manzum sözlüğün muhtevasının çeşitli başlıklar altında tasnif edilip değerlendirilmesine de çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Lutfullah Halîmî, Bahrü'l-Garâib, Lugat-ı Halîmî, Tuhfe-i Mukaddimetü'l-Luga, sözlük.

LUTFULLAH HALİMÎ'S PERSIAN-TURKISH VERSE DICTIONARY: TUHFE-İ MUKADDİMAT AL- LUGA

Abstract

Lutfullah Halîmî, one of the most important authors and interpreters of the 15th century, born and raised in Amasya and he served in various judgement in the period of Sultan Mehmed II and Bayezid II. Halîmî who knows Turkish, Persian and Arabic very well; is a good linguist as far as heritage, law, medicine, literature, and is a good literary writer to write a dictionary in these languages. His most important work is the Persian-Turkish dictionary, which he wrote for the purpose of explaining the verse of "Bahr al-Garaib" and known as "Lugat-ı Halîmî". One of the other dictionaries he has prepared is a Turkish-Persian verse called Tuhfe-i Mukaddimetü'l-Luga. In the work consisting of 60 couplets, approximately 236 Persian words are given in Turkish. These words are mostly made up of names and acts used on everyday basis. The only known copy of the work is found in the Suleymaniye Library Reshid Efendi Number 977/7 between 76b-78b. In this study, the text of Tuhfe-i Mukaddimet al-Luga will be given in transcription after briefly giving information about the lives and works of Lutfullah Halîmî. It will also be tried to classify the content of this verse dictionary under various headings.

Key Words: Lutfullah Halîmî, Bahr al-Garaib, Lugat-ı Halîmî, Tuhfe-i Mukaddimet al-Luga, dictionary.

¹ Arş. Gör., Amasya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, irmakkacar@gmail.com.

1. Lutfullah Halîmî'nin Hayatı ve Eserleri²

Hayatı hakkında fazla bir bilgiye sahip olmadığımız ancak tarihçilerin kayıtlarında ve tezkirelerde ailesinin Sivaslı olduğu kendisinin ise Amasyada doğup büyüdüğünü öğrendiğimiz Lutfullah b. Ebû Yûsuf el-Halîmî, gerek sözlükçülüğü gerekse dilciliği ile öne çıkmış 15. yüzyılın önemli isimlerinden biridir. Kayıtlarda ismi kimi zaman Halîmî kimi zaman da Lutfullah olarak geçmektedir. Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid devirlerinde çeşitli kadılıklarda görev yapan Halîmî, bu isimlerin ve paşaların iltifatını da kazanmıştır. Ancak Fatih zamanında başına talihsiz bir olay gelmiş ve iftiraya uğrayarak hapis yatmıştır. Bunun sebebi Sivas kadısı olarak görev yaptığı sırada Amasya valisi olan Şehzade Bayezid'i içki ve esrara alıştıranlara engel olmak istemesidir. Uğradığı bu haksızlık sonrası durumu Fatih'e şifreli şekilde yazdığı bir kasideyle bildirmiş ve Şehzade Bayezid'i kötü alışkanlıklara sevk eden ve kendisine de iftira atanların cezalandırılmasını sağlamıştır. Nasıl ve ne zaman öldüğüyle ilgili kesin bir bilgi bulunmamasına rağmen II. Bayezid (1481-1512) devrinde öldüğü söylenebilir. Lutfullah Halîmî, Arapçayı özellikle de Farsçayı çok iyi bilen edebiyat, hukuk, tıp, miras, lugat gibi devrinin konularına oldukça hâkim bir âlimdir. Türkçe, Farsça ve Arapçayı çok iyi bilen Halîmî bu dillerde sözlük hazırlayacak kadar bu dillere hâkim ve Türkçenin arkaik, yerel kullanımlarını bilecek kadar iyi bir dilcidir. Aşağıda Lutfullah Halîmî'nin eserleri kısaca tanıtarak çalışmamızın aslını oluşturan Tuhfe-i Mukaddimetü'l-Luga adlı sözlüğü hakkında bilgi verilecek ve metin tanıtılacaktır.

Eserleri

Bahrü'l-Garâib: Eseri 1446'da manzum olarak yazanve Şehzade Bayezide sunan Halîmî anlaşılması güç olunca eseri şerh ederek iki defter halinde hazırlamış ve yeniden Şehzade Bayezid'e sunmuştur. 5540 kadar Farsça sözcüğün Türkçe karşılığına yer verilen eserde sözlük, aruz kuralları, Farsça gramer bilgilerinin olduğu üç bölüm bulunmaktadır (Faroe 1991).

Lugat-ı Halîmî: 882(1477-1478) de Bahrü'l-Garâib adlı manzum sözlüğün açıklanması ve şerh edilmesi amacıyla yazılmış Farsça-Türkçe mensur bir sözlüktür. Yazar eserine özel bir isim vermemiştir. Lugat-ı Halîmî tezkirelerde geçen isimdir. Yaklaşık 5500 kelimenin açıklandığı eser Fatih Sultan Mehmed'e sunulmuştur. Madde sayısı bakımından Bahrü'l-Garâib'in şerh edilmiş ikinci ve üçüncü kısmından daha fazlası bu sözlükte yer almıştır. Metin kısmı Farsça-Türkçe sözlük ve aruz, şiir gibi konuların olduğu iki bölümden oluşmaktadır. Söz varlığı ve kelime hazinesi bakımından yazıldığı döneme ışık tutar (Uzun 2013).

Kitâbü Tâiyeti'l -Halîmîma'a şerhihâ: Fatih Sultan Mehmed'e sunduğu elli bir beyitlik Arapça şifreli kasidenin şerhidir. Haksız yere hapis yatmasını ve ona iftira atanları anlatır. Aruzun dört "müstef'ilün" kalıbıyla yazılmıştır.

² Lutfullâh Halîmî'nin hayatı ve eserleri hakkındaki bu bölüm Mustafa Erkan'ın Diyanet İslâm Ansiklopedisi'ndeki "Halîmî" maddesinden (İstanbul, 1997, C. 15, s. 341-343) özetlenmiştir.

Musarrihatü'l-Esmâ: Yazarın bazı eserlerden seçtiği Arapça isimlere Türkçe ve Farsça karşılıklar vererek satır arası olarak düzenlediği ve II. Bayezid'e sunduğu üç dilli mensur bir isimler sözlüğüdür.

Farsça Kur'an Tercümesi: Halîmî'nin nesih hatla yazdığı Kuran-ı Kerim'in 883'te (1478-1479) yine kendisi tarafından yazılmış satır altı Farsça tercümesidir.

Muhtasarü'l-Eşkâl ve Şerhuhü: Ferâiz-i Halîmî olarak da tanınan miras hukuku ile ilgili Arapça yazılmış bir risaledir. Aynı zamanda yazar tarafından yapılan geniş bir şerh de eserde yer alır.

Gülşen-i Zibâ: 862'de (1457-58) Fatih Sultan Mehmed'e sunulan tıpla ilgili manzum Farsça bir eserdir.

Hâşiyetü Halîmî ale'l-Hayâlî: Hayâlî, Sa'deddin et-Teftâzânî tarafından Şerhu'l-Akâidi'n-Nesefî olarak şerh edilen esere haşiye yazmış, Halîmî de onun haşiyesine karşılık vererek bir haşiye yazmıştır.

Risâle fî tecnisât ve't-teşbihât ve'l-mecâzât: Bahrü'l-Garâibde kısaca değinilen cinas, teşbih, mecaz gibi edebi kuralların Türkçe olarak ayrıntılı açıklandığı ve örneklendirildiği manzum bir risaledir. Eserin metnini Muhittin Eliaçık yayımlamıştır (Eliaçık 2013).

Mirâtü't-tayyibîn: Tövbe hakkında yazılmış Farsça mensur bir risaledir.

Risâle fî beyânî kavâidi'l-muammâ: Bahrü'l-Garâib şerhinden alınan Farsça muamma kurallarının Türkçe olarak açıklandığı ve yeni örneklerle genişletildiği eserdir.

Tuhfe-i Mukaddimetü'l-Luga: Farsça isimlere Türkçe karşılıklarının verildiği aruz vezniyle yazılmış manzum küçük bir sözlüktür. On bir, yirmi altı, on iki ve on bir beyitlik 4 bölümden oluşur. Son bölümde yedi musîkî makamının ve Halîmî'nin adının da geçtiği beş beyite yer verilmiştir.

1. Tuhfe-i Mukaddimetü'l-Luga

15. yüzyılda Lutfullah Halîmî tarafından aruz vezniyle yazılmış dört bölümden oluşan manzum küçük bir sözlüktür. Farsça isimlere Türkçe karşılıklar verilen sözlüğün birinci bölümünde 11 beyitte 67 Farsça kelimenin, ikinci bölümde 26 beyitte 96 Farsça kelimenin, üçüncü bölümde 12 beyitte 57 Farsça kelimenin Türkçe karşılığı verilirken sözlüğün son bölümü yani dördüncü bölüm ise kendi içinde iki bölümden oluşmaktadır ve ilk 5 beyitte 16 Farsça kelimenin Türkçe karşılığına sonraki beş beyitte de 13 musîkî makamının ismine yer verilmiştir. Eserin sonunda ise Halîmî, ismini zikrettiği ve böyle bir sözlük meydana getirdiği için kendini övdüğü bir beyit bulunmaktadır.

Çünkü Lutfullah bunu yaratdı

Bir hünermend ü ser-firâz oldı

Tuhfe-i Mukaddimetü'l-Luga, toplamda 60 beyitten oluşmaktadır. Farsça-Türkçe sözlük kısmını oluşturan 54 beyitlik bölümde toplam 236 Farsça kelimenin Türkçe karşılığı verilmiştir. Bu kelimelerin gündelik yaşamda ve edebi eserlerde sıkça karşılaşılan Farsça kelimelerden oluştuğu görülmektedir.

2.1. Metin

Araştırmalarımıza göre eserin tek nüshası bulunmaktadır. Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi Numara 977/7'de 76b-78b yaprakları arasında bulunan bu nüsha ta'lik hatla yazılmış olup beş sayfadan oluşmaktadır. Her sayfada on üç satır bulunan eserin metin kısmı siyah mürekkepli kalemle yazılmışken; başlıklarda kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Beyitlerde kelimelerin karşılığı verilirken her kelimenin altına 1'den 9'a kadar farklı numaralar verilmiş ve Farsça-Türkçe karşılıklar aynı rakamla numaralandırılmıştır. Elimizdeki nüshada ferağ kaydı bulunmadığı için müstensihin kim olduğu ve istinsah tarihi bilinmemektedir.

Ṭuḥfe-i Muḳaddimetü'l-Luḡa

[mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün]

1. Hudâ Teḡri behişt uçmak ṭamu dūzaḡ deniz deryâ
Şu adı âb u yel bâd u şovuk serd ıssıdur germâ
2. Zemîn yerdür ʿaraḡ terdür şıḡır gāv ü eşek ḡardur
Ḳurı ḡuşk oldu yaş terdür aşāḡa zîr yoḡuş bālâ
3. Gêce şebrûz gündüzdür balık mâhî nemek ṭuzdur
Tegerḡ ṭolu vüyaḡ buzdur ana mâder peder baba
4. Birâder bellü ḡardeşdür ayak pâyoldı baş serdür
Ṭolu pürdür tehî boşdur yaluḡuza dedük tenhâ
5. Kücâ bûdî ne yerdeydün çerâ refî neye gitdün
Beyâ benişin gel otuḡıl merev diḡer daḡı gitme
6. Behân oḡı becû iste berev yorı begü söyle
Ez an sûrev aḡaru git gele bunda be yâ incâ
7. Daḡı veş bendeşe de vü şaça müy ü ṭaraḡ şâne
Dama bâm ü eve ḡâne revân söyleyene gūya

8. Oğ adı tîr kemân yaydur gedâ yoğsul gani baydur
At esb ü kürre hem taydur bugün imrüz yarın ferdâ
9. Dağı tona dēgil cāme yazı yazan kalem hāme
Biti kim yazılır nāme püser oğul kumaş kālā
10. Cıda nīze edük müze şunuş bardağına kūze
Sühān dērler kamu söze dağı dē girdikān kuza
11. Mu' ayyen keş başmağdur kızıl sürh u sefid ağdur
Gürisne aç sır toğdur bezen urğıl mezen urma

Kit' a Der-Bağr-i Hafif Mahbün Mağşür³
[Feilātün Mefâilün Feilün]

12. Gönleğe pîreheñ dēgil ey yār
İç ton adı şorarişē şalvār
13. Bıçağa kār dēdi kılıç şemşîr
Bu yıl imsāl u bıldıra dēdi pār
14. Buluda ebr dē vü şimşeğe berğ
Berg yaprağ durur diken dağı hār
15. Mîve yemiş durur üzüm engür
Harbuzedür kavun ü hıyar hıyar
16. Çüje yavru vü beyzā yumurda
Mākiyāndur tavuğ av adı şikār

³Lutfullah Halîmî, sözlüğünü dört bölüm üzerine tertip etmiş ve her bir bölümde değışen aruz kalıbını başlıkta belirtmiştir. Bu başlıklarda kullandığı mahzûf, mahbûn ve maksûr kelimeleri aruz kalıbının uygulamasıyla ilgili terimlerdir. Buna göre mahzûf; aruz kalıbındaki "fe'ülün" tef'ilesinin "fa'al"; "mefâ'ilün" tef'ilesinin "fe'ülün" ve "fâ'ilâtün" tef'ilesinin "fâ'ilün" şekline dönüşmesidir. Mahbûn, "müstef'ilün" tef'ilesinin "mefâ'ilün"; "fâ'ilün" tef'ilesinin "fe'ilün"; "mef'ülât" tef'ilesinin "mefâ'il" ve "fâ'ilâtün" tef'ilesinin "fe'ilâtün" şekline dönüşmesidir. Maksûr ise "fe'ülün" tef'ilesinin "fe'ül"; "fâ'ilâtün" tef'ilesinin "fâ'ilün" ve "müstef'ilün" tef'ilesinin "mef'ülün" şekline dönüşmesidir.(Demir 2016: 488).

17. Ayuya hırs dè vü kıırda gürg
Oķ gezine daķı dèdūñ sūfār
18. Kıoyunuñ kıuyruđına dè dūmbe
At kıatır kıuyruđına dūm dèdi yār
19. Alkıya gelle dè kıatır ester
Yayaķ oldu piyāde atlu sūvār
20. Lāğar arık durur semiz ferbih
Kār-ger işçi oldu iş adı kār
21. Sīb elma durur erik ālū
Armud emrūddur kiraz gülnār
22. Ğüre kıoruķ durur süci meydūr
Cūy ırmağ ü çeşme adı bınār
23. Kūmūşe nuķre dè vü altuna zer
Öli murde vü şayrudur bīmār
24. Gusfenddür kıoyun keçi bezdūr
Kızıya berre dèrler aķyār
25. Arpaya cev dè buğdaya gendūm
Ekine kışt dè hereke şiyār
26. Zīn egerdür uyanuñ adı likām
Şek kıolan dèr yular adı efsār
27. Kıusķuna pārdem depingü çenāğ
Hem üzengi rikāb ü şay şūmār

28. Sîne gögüsdür meyân bêldür
Pehlû yan oldu ası oldu zihâr

29. Çeşm göz adı durur aş ebrû
Rûy yüzdür yanağı adı izâr

30. Beber anca nedür ilet anda
Gel ü getir beyâ vü beyâr

31. Dêye gûydu maalleye dê kûy
Püstîn kürk ü şehre dê şâr

32. İplige resîmân ü beze kirbâs
Araa pûd u arısu adı târ

33. Hemedür dükeli yekî birdür
Endek az oldu çok nedür bisyâr

34. Bilge dâna vü bilmeyen nâdân
uftedür uyur uyanık bîdâr

35. Deli divâne uşlıdur bered
Mestdür esrük ayık durur hüşyâr

36. ord kii durur büzürg uludur
urbaadur veza yılandur mâr

37. Bellü ârif olasın ey madûm
âmide getürürise irâr

ı'a Der-Bar-i Remel Müseddes Mazûf
[Fâilâtün Fâilâtün Fâilün]

38. Mis baır âhen demirdür ey püser
Öykene şüş dê baırdur hem ciğer

39. Dil yürekdür hem bağırsak rüdedür
Zühre öddür hem uyuzuñ adı ger
40. Kocaya pîr oğlana küdek denür
Görene bînâ şağırdur dağı ker
41. Tıfl oğlancık yigit adı civân
Kes be-ber bağla be-bend bes yeter
42. Hışt kerpiç seng taş u kesek külüh
Pest alçağdur mu'ayyen ey puser
43. Post deri dırnağa nâhun dēgil
Kana hūn dē pey sinürdür reg tamar
44. Kāse çanağdur sebū desti durur
Hunb kübdür anı düzen hunbger
45. Buzağı kâvsāle inek mādegāv
Deve üstürdür qanatdur dağı per
46. Kūh tağdur çüb ağacdur şem' mum
Rik kum kaftān kaba kuşak kemer
47. Zāğ kargā kebk keklik baṭṭ kaz
Halı kalı baca revzen kapu der
48. Nīst yoğdur hest vardur dil zebān
Çend nēçe git be-rev ilet bü-ber
49. Reft gitti huft yatdı kū kanı
Mī-çered otlar ü mī-bāred yağar

Қыт'а Der-Baһr-i Һafif Maһbun Maқşur
[Feilätün Mefâilün Feilün]

50. Engübîn bal şoğan piyâz oldı
Gizli gelici adı râz oldı
51. Sağsağandur kelâje қарға kelâğ
Тоған adı niteki bâz oldı
52. Āsumān gök sitāre yıldızdur
Қыш zemistān bahār yaz oldı
53. Öksürük sürfe vü teb ısıtma
Қол bâzu қулақ bâz oldı
54. Irlıyıcıya dēdi gūyende
Her ne қılıғу var ise sâz oldı
55. Nağamāt adını şorar iseñ
Biri nevrüz biri һicâz oldı
56. Rastdur hem düğāh vü daһı segāh
İsfehāndur ki һoş nüvāz oldı
57. Çārgāh ü 'ıraq ü zîr-efgend
Zengüledür ki şavt az oldı
58. Biri nüһüft biri muһayyerdür
Hem һüseynî ki dil-nüvāz oldı
59. Perdedür hem maқām-ı āvāze
Bunı ayırmağ imtiyāz oldı

60. Çünkü Luṭfullāh bunu yaratdı
Bir hünermend ü ser-firāz oldu

2.2. Tuhfe-i Mukaddimetü'l-Luga'daki Kelimeler Üzerine

Farsça-Türkçe manzum bir sözlük olan Tuhfe-i Mukaddimetü'l-Luga içerisinde 236 Farsça kelime ve ifadenin Türkçe karşılığı bulunmaktadır. Bu 236 sözcük ve ifadenin 210 tanesi isimlerden, 22 tanesi fillerden oluşurken 4 tanesi de soru bildiren kalıp ifadeden oluşmaktadır. Sözlükte yer alan isimlere baktığımızda hayvanlarla ilgili isimlerle (keçi, kuzu, deve, inek, tavuk, koyunun kuyruğu, av, sürü...) bitki isimlerinin (kiraz, elma, buğday, arpa...) diğerlerine göre sayı bakımından daha fazla olduğu görülmektedir. Bunların dışında organ isimleri (ayak, baş, göğüs,göz...), günlük hayatta sıkça kullanılan ve ihtiyaç duyulan her türlü araç gereç isimleri (testi, çanak, iplik, mum..), kıyafet isimleri (kaftan, kemer, çizme, gömlek...), akrabalık isimleri (anne, baba, oğul..), sıfatlar (aç, tok, uslu, uyanık, deli...), hava olayları ile ilgili isimler (yağmur, dolu, şimşek..), zaman ve mevsimlerle ilgili isimler (bu yıl, bugün, kış) olarak çeşitlenmektedir. Halîmî, sözlüğünü hazırlarken her bir Türkçe kelimeye bir Farsça karşılığını verirken yalnızca bir örnekte bu kuralı bozmuş, karga kelimesine 47. beyitte zâğ, 51. beyitte ise kelâğ karşılığını vermiştir.

Sözlükte yer alan fillerin ise çoğunlukla günlük dilde kullanılan “git, otur, gel, söyle, getir” gibi emir kipinde çekimlenmiş örneklerden oluştuğu görülmektedir. Bu örneklerin dışında kalan 4 örnekte ise farklı olarak fiilerin muzari (şimdiki ve geniş zaman) ve mazi (geçmiş zaman) kiplerinde çekimlenmiş karşılıkları verilmiştir.

İsim ve fiiller dışında sözlükte soru bildiren 4 kalıp ifade de bulunmaktadır. Bunlar “hani, nerede; neredeydin; nasıl; nereye gittin?” şeklinde günlük hayatta ihtiyaç duyulan soru ifadeleridir.

Aşağıda, bu manzum sözlük okuyucunun daha rahat kullanması amacıyla Türkçe-Farsça şeklinde alfabetik olarak sıralanmıştır. Ayrıca sözlükteki kelimeler; isimler, fiiller, soru bildiren ifadeler ve Türk musîkisinde makam isimleri olarak ayrı bölümler halinde tasnif edilerek sunulmuştur. Sözlük kısmında bugün kullanılmayan ancak Türkçenin arkaik kelimeleri olarak kabul edebileceğimiz “esrük, argaç, arış, başmak, biti, sayru, uyan” gibi 34 sözcüğün bugünkü anlamları parantez içerisinde gösterilmiştir.

Halîmî'nin, sözlüğüne çoğunlukla günlük dilde kullanılan ve hemen hemen herkesin bildiği kelimeleri almayı tercih etmesi, onun bu sözlüğü basit seviyede Farsça bilmek isteyenlere fayda sağlamak amacıyla yazdığı izlenimini vermektedir.

2.2.1. Tuhfe-i Mukaddimetü'l-Luga'daki İsimler

aç: gürisne [11/2]	bıçağ: kār [13/1]
ağac: çüb [46/1]	bıldır: pār [13/2; geçen yıl]
ağ : sefid [11/1]	bıñar: çeşme [22/2]
alçağ: pest [42/2]	bilge: dānā [34/1]
alkı: gelle [19/1; sürü]	bilmeyen: nādān [34/1]
altun: zer [23/1]	bir: yekī [33/1]
ana: māder [3/2]	biti: nāme [9/2; kitap, mektup]
arğaç: pūd [32/2; dokumacılıkta bezin enine atılan iplik]	boş: tehī [4/2]
arık: lāğar [20/1; zayıf, cılız]	bu yıl: imsāl [11/2]
arış: tār [32/2; dokumalarda tezgāha uzunlamasına gerilen iplik]	buğday: gendüm [25/1]
armud: emrūd [21/2]	bugün: im-rüz [8/2]
arpa: cev [25/1]	bulud: ebr [14/1]
aşağa: zīr [2/2]	buz: yaḥ [3/2]
at: esb [8/2]	buzacı: kāvsāle [45/1]
at kıtır kıyruğı: düm [18/2]	cıda: nīze [10/1; mızrak, süngü]
atlu: süvār [19/2]	çanağ: kāse [44/1]
av: şikār [16/2]	çok: bisyār [33/2]
ayağ: pāy [4/1]	dam: bām [7/2]
ayık: hüşyār [35/2]	deli: divāne [35/1]
ayu: ḥırs [17/1]	demir: āhen [38/1]
az: endek [33/2]	deniz: deryā [1/1]
baba: peder [3/2]	depingü: çenāğ [27/1; hayvanın sırtını incitmemek için eyerin ve palanın altına konulan içi doldurulmuş eyer]
baca: revzen [47/2]	deri: post [43/1]
bağır: ciger [38/2]	desti: sebū [44/1]
bağırsağ: rüde [39/1]	deve: üştür [45/2]
bakır: mis [38/1]	dırnağ: nāḥun [43/1]
bal: engübīn [50/1]	diken: ḥār [14/2]
balık: māhī [3/1]	dil: zebān [48/1]
baş: ser [4/1]	dükeli: heme [33/1; cümle, hep, bütün]
başmağ: kefş [11/1; ayakkabı]	edük: müze [10/1; çizme]
bay: ganī [8/1]	eger: zīn [26/1; binek atlarına vurulan eyer]
bél: meyān [28/1]	ekin: kışt [25/2]
bendeş: veş [7/1; benzeş, gibi]	elma: sīb [21/1]
bez: kirbās [32/1]	erik: ālū [21/1]
	esrük : mest [35/2; sarhoş]

eşek: ħar [2/1]

ev: ħāne [7/2]

gêce: şeb [3/1]

gizli gelici: rāz [50/2]

gögüs: sīne [28/1]

gök: āsumān [52/1]

göñleg: pīreħen [12/1; gömlek]

gören: bīnā [40/2]

göz: çeşm [29/1]

gündüz: rûz [3/1]

herək: şiyār [25/2; sürülmüş, nadasa bırakılmış yer]

ħıyar: ħıyar [15/2]

ırlıyıcı: gûyende [54/1; söyleyen, söyleyici]

ırmağ: cûy [22/2]

ısıtma: teb [53/1]

ıssı: germā [1/2; sıcak]

iç ton: şalvār [12/2]

inek: mādegāv [45/1]

iplig: resīmān [32/1]

iş: kār [20/2]

işçi: kārger [20/2]

ķaba: ķaftān [46/2]

ķalem: ħāme [9/1]

ķalı: ħalı [47/2]

ķan: ħūn [43/2]

ķanat: per [45/2]

ķapu: der [47/2]

ķardeş: birāder [4/1]

ķarğa: kelāğ [51/1]

ķarğa: zāğ [47/1]

ķasıķ: zihār [28/2]

ķaş: ebrū [29/1]

ķatır: ester [19/1]

ķavun: ħarbuze [15/2]

ķaz: baṭṭ [47/1]

keçi: bez [24/1]

kiçi: ħord [36/1; küçük]

keklik: kebk [47/1]

kerpiç: ħışt [42/1]

kesek: külūħ [42/1; bel, çapa veya sabanın topraktan kaldırdığı iri parça; kuru toprak parçası]

ķılğı: sâz [54/2; çalgı]

ķılıç: şemşīr [13/1]

ķış: zemistān [52/2]

ķızıl: sürħ [11/1]

ķiraz: gülnār [21/2]

ķoca: pīr [40/1]

ķol: bāzu [53/2]

ķolan: şek [26/2; eyerini ya da semerini bağlamak için hayvanın karnının altından geçirilerek bağlanan yassı kemer]

ķoruķ: gûre [22/1; olmamış, ham üzüm]

ķoyun: gusfend [24/1]

ķoyunun ķuyruğı: dünbe [18/1]

ķulaç: bāz [53/2]

ķum: rīk [46/2]

ķumaş: kālā [9/2]

ķurbağa: vezağ [36/2]

ķurd: gürg [17/1]

ķurı: ħuşk [2/2]

ķuşkun: pārdem [27/1; eyer, semer ve palanın arkasında bulunan ve hayvanın kuyruğı altından geçirilen kuşak.]

ķuşaķ: kemer [46/2]

ķuz: girdgān [10/2; ceviz]

ķuzı: berre [24/2]

küb: ħunb [44/2]

küb düzen: ħunbger [44/2]

kümüş: nuķre [23/1]

kürk: püstīn [31/2]

maħalle: kūy [31/1]

mum: şem^c [46/1]

oğlan: kūdek [40/1]

oğlancık: tıfl [41/1]

oğul: püser [9/2]	tolu: tegerg [3/2; yağan dolu]
ok: tîr [8/1]	ton: câme [9/1]
ok gezi: sūfâr [17/2]	tuz: nemek [3/1]
öd: zühre [39/2]	uçmak: behişt [1/1; cennet]
öksürük: sürfe [53/1]	ulu: büzürg [36/1]
öli: murde [23/2]	uşlı: beğred [35/1]
öyken: şüş [38/2; akciğer]	uyan: likâm [26/1; dizgin, gem]
şaç: müy [7/1]	uyanı: bîdâr [34/2]
şagır: ker [40/2]	uyur: hufte [34/2]
şağsağan: kelâje [51/1]	uyuz: ger [39/2]
şay: şümâr [27/2; hesap, sayı]	üzengi: rikâb [27/2]
şayru: bîmâr [23/2; hasta]	üzüm: engür [15/1]
semiz: ferbiḥ [20/1]	var: hest [48/1]
şığır: gāv [2/1]	yaluñuz: tenhâ [4/2]
siñür: pey [43/2]	yan: pehlû [28/2]
şoğan: piyâz [50/1]	yanag: ' izâr [29/2]
şovuk: serd [1/2]	yapraq: berg [14/2]
söyleyen: gūya [7/2]	yarın: ferdâ [8/2]
söz: sūḥan [10/2]	yaş: ter [2/2]
şu: âb [1/2]	yavri: çūje [16/1]
şunuñ bardağı: kūze [10/1; su testisi]	yay: kemân [8/1]
süci: mey [22/1; içki, şarap]	yayağ: piyâde [19/2]
şehir: şâr [31/2]	yaz: bahâr [52/2]
şimşeg: berḳ [14/1]	yel: bād [1/2]
tavuk: mâkiyân [16/2]	yemiş: mîve [15/1]
Teñri: Hudâ [1/1]	yer: zemîn [2/1]
ter: ' araq [2/1]	yılan: mâr [36/2]
toḳ: sîr [11/2]	yıldız: sitâre [52/1]
tağ: kūh [46/1; dağ]	yigit: civân [41/1]
tamar: reg [43/2]	yoḥsul: gedâ [8/1]
tamu: dūzah [1/1; cehennem]	yoḳ: nîst [48/1]
tarak: şâne [7/1]	yoḳuş: bālâ [2/2]
taş: seng [42/1]	yular: efsâr [26/2]
taş: kürr [8/2]	yumurda: beyzâ [16/1]
toğan: bāz [51/2]	yürek: dil [39/1]
tolu: pür [4/2; dolu]	yüz: rüy [29/2]

2.2.2. Tuhfe-i Mukaddimetü'l-Luga'da Çekimli Fiiller

2.2.2.1. Emir Bildiren Fiiller

aşaru git: ez an sū rev [6/2]	ilet: būber [48/2]
bağla: bebend [41/2]	iste: becū [6/1]
dè: gūy [31/1]	oqtı: behān [6/1]
gel: beyā [30/2]	söyle: begū [6/1]
gel oturgıl: beyā benişin [5/2]	urgıl: bezen [11/2]
gele bunda: be yāincā [6/2]	urma: mezen [11/2]
getür: beyār [30/2]	yeter: bes [41/2]
git: berev [48/2]	yorı: berev [6/1]
gitme: merev [5/2]	kes: beber [41/2]

2.2.2.2. Zaman Çekimli Fiiller

otlar: mīçered [49/2]
yağar: mībāred [49/2]
gitti: refı [49/1]
yatdı: huft [49/1]

2.2.3. Tuhfe-i Mukaddimetü'l-Luga'daki Soru Bildiren İfadeler

kanı: kū [49/1; hani, nerede]
ne yerdeydün: kücā būdī [5/1; nerdeydin, hangi yerdeydin]
nèçe: çend [48/2; her ne kadar, nasıl, hangi]
neye gitdüñ: çerā refı [5/1; nereye gittin]

2.2.4. Tuhfe-i Mukaddimetü'l-Luga'da Yer Alan Müsikî Makamlarının İsimleri

nevrüz [55/2]	çārgāh [57/1]
hicāz [55/2]	ıraq [57/1]
rast [56/1]	zır-efgend [57/1]
dügāh [56/1]	zengüle [57/2]
segāh [56/1]	nühüft [58/1]
isfehān [56/2]	muhayyer [58/1]
	hüseyni [58/2]

SONUÇ

Lutfullah Halîmî yukarıda da bahsettiğimiz ve eserlerinden de anlaşıldığı üzere Türkçe, Arapça ve Farsçayı sözlükler yazacak kadar iyi bilen, bu dilleri eski kaynaklarından ve eserlerinden takip edebilen, edebi geleneğe sahip iyi bir dilcidir. Özellikle sözlükleri yaşadığı dönem olan 15. yüzyılı yazım ve dil özelliklerini yansıtmaya bakımından oldukça önem arz etmektedir. Gerek Anadolu'da konuşulan Türkçenin söz varlığını gerekse Anadolu'daki Arapça ve Farsçanın kullanım durumunu gözler önüne serer. Çalışmamızda konu edindiğimiz Tuhfe-i Mukaddimetü'l-Luga günlük dilde kullanılan ve hemen herkesin bilip ihtiyaç duyduğu kelimelere yer veren ve yaşanan dönemi yansıtan önemli bir sözlüktür. Lutfullah Halîmî'nin eserlerinin tamamı henüz yayımlanmış değildir. Tercüme eserlerinin ve sözlüklerinin tümünün yayımlanmasıyla 15. yüzyıl çalışmalarına dil, kültür, edebiyat anlamında daha fazla katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Demir, Gökhan (2016) . *Et-Tansîsü'l-Muntazar Fî Şerhî Ebyâti't-Telhîs Ve'l-Muhtasar*. Doktora Tezi. Trabzon. Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Devellioğlu, Ferit (2003).*Osmanlıca-Türkçe Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yay.
- Dilçin, Cem (2013).*Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Eliaçık, Muhittin (2013). "Lutfullâh Halîmî'nin Tecnîs, Mecâz ve Teşbihler Üzerine Risalesi".*İdil Dergisi* 2(8): 52-64.
- Erkân, Mustafa (1997). "Halîmî".*DİA*. C. 15. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 341-343.
- Faroe, C.E. (1991). *Lutfullah Halîmî'nin Bahrü'l-Garâib'i*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara. Ankara Üniversitesi.
- Halîmî, Lutfullâh (2013).*Lugat-ı Halîmî (Haz. Âdem Uzun)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Halîmî, Lutfullah. *Tuhfe-i Mukaddimetü'l-Luga*. Süleymaniye Kütüphanesi. Reşid Efendi. No: 977/7. 76b-78b.
- Steingass, F. (2005).*Persian-English Dictionary*. İstanbul. Çağrı Yayınları.
- Şükûn,Ziya.(1984). *Farsça-Türkçe Lugat: Gencinei Güftar Ferhengi Ziya*. İstanbul. Milli Eğitim Basımevi.
- Uzun, Adem (2005).*Lugat-ı Halîmî (İnceleme-Metin)*. Doktora Tezi. Erzurum. Atatürk Üniversitesi.

